

Jaroslav Ludvíkovský a jeho „Řecký román dobrodružný“

Erwin Rohde, významný filolog a přítel Nietzsche, vydal v Lipsku v roce 1876 ve své době základní dílo o řeckém románu „Der griechische Roman und seine Vorläufer“. V něm srovnává řecký román s „holou písečnou rovinou“, na kterou se dívá s jistým despektem, a sám dává přednost tzv. „vyšší“ literatuře, kterou nazývá „rozkošným údolím, hustým lesem a horskými velikány“, jimiž vede cesta k oné poušti. J. Ludvíkovský si ovšem dovedl najít k řeckému dobrodružnému románu daleko osobnější a srdečnější poměr, což může čtenář vycítit na každé stránce jeho monografie „Řecký román dobrodružný. Studie o jeho podstatě a vzniku“, která vyšla nákladem Filosofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze roku 1925. Na str. 5 tu můžeme číst následující slova: „Nestavíme umění mimo život, nýbrž do jeho středu. Chceme rozumět i těm 90 procentům příslušníků lidské společnosti, kteří stojí stranou literárních teorií a intelektuálních problémů, a snažíce se rozumět jim, rozumíme lépe sami sobě.“ Je příznačné, že Ludvíkovský se na rozdíl od některých „aristokratických“ klasických filologů neuzavíral do těsné ulity, nýbrž dovedl vstřebávat kulturní podněty i odjinud. Ve své monografii velmi nápaditě srovnává román Charitónův s Čapkovým „románem pro služky“ (Čapkova stať poprvé vyšla v Přítomnosti I, 1924, 102n.) a poukazuje na některé obecně kladné a obecně lidské hodnoty lidové literatury. Ludvíkovský čerpal poučení pro výklad o řeckém románu i u filmové tvorby, a americký badatel B. P. Reardon ve své práci o řeckém románu z r. 1991 srovnává řecký román s němým filmem prvních desetiletí tohoto století a v této souvislosti Ludvíkovského také cituje. Připomeňme, že N. Holzberg v publikaci „Der antike Roman“, která vyšla v Mnichově v roce 1986, spatřuje paralelu k řeckému románu ve velmi sledovaném americkém televizním seriálu „Dallas“.

J. Ludvíkovský ve své monografii řeší problematiku vzniku a původu řeckého románu dobrodružného a dochází k následujícím závěrům: řecký román dobrodružný se vyvinul z dějepiscectví a je příbuzný s Pseudokallisthenovým románem o Alexandrovi, jehož vznik klade ve shodě s některými jinými badateli do doby helénistické. Ukazuje na příbuznost románu o Alexandrovi a románu o Ninovi s Xenofónovým spisem „Kýrúpaideia“ a v této souvislosti vyzdvihuje fantastický ráz helénistického dějepiscectví i významnou roli, jakou tu hrál člověk jako individualita; na druhé straně ukazuje, že starší řecký román dobrodružný (román Charitónův, román o Ninovi) s oblibou představuje historické postavy a rád líčí války.

Dále Ludvíkovský vyslovuje přesvědčení, že řecký román dobrodružný vznikl již v období helénistickém a nikoli teprve v době císařské, jak se dříve soudilo, a že původně šlo o lidovou četbu. Ludvíkovský se tedy odchýlil od Rohdova názoru, že řecký román je dílem tzv. druhé sofistiky, to jest aristokratického literárního hnutí z 2. stol. n. l. Třebaže Ludvíkovského myšlenky nebyly vždy zásadně originální (změnu

chronologického zařazení vyvolal nález datovaných zlomků románu o Ninovi, publikovaných U. Wilckenem již v roce 1893, souvislost románu a dějepiscectví ukázal mimo jiné zvl. E. Schwartz a R. Reitzenstein, o románu jako o lidové četbě psal B. Lavagnini), je jeho nespornou zásluhou, že názory svých předchůdců podepřel novými argumenty a poskytl čtenáři ucelený a jednotný obraz počátků řeckého dobrodružného románu. Ludvíkovského tvrzení vycházejí především z obecných kulturně psychologických úvah a řecký román se mu jeví jako přirozená reakce proti intelektualismu helénistického období. Člověk doby helénistické, který neměl tolik příležitostí účastnit se válek a politických bojů jako člověk doby Perikleovy, uspokojoval svou touhu po odvážných činech četbou dobrodružných románů. Ludvíkovský řeší otázku původu řeckého románu nejen v souvislosti s řeckým kulturním vývojem, nýbrž hledá paralely rovněž v novověkém románu, především francouzském. Upozorňuje na postupné pronikání knihy mezi široké vrstvy helénistického obyvatelstva i na úpadek starších básnických druhů, jako byl epos či tragédie – nová helénistická poezie byla pro široké čtenářské vrstvy příliš intelektuální – a tak na místo přežitých veršovaných druhů nastoupila prozaická beletrie.

Svou tezi, že dobrodružný román byl původně četbou lidovou, dokazuje jednak tím, že autory románů bývaly osoby zcela neznámé – patrně nízkého původu – jednak rozborem jazyka i obsahu nejstarších románů. Jazyk je prostý, často se zde objevuje přímá řeč, uplatňuje se tu smíšený styl, tzv. prozimetrum, kdy jsou do prozaického textu ústrojně zapojovány verše. Původ prozimetra shledává Ludvíkovský spolu s O. Immischem rovněž v lidovém prostředí. Pro teorii, že čtenáři románu patřili k širokým lidovým vrstvám, podle Ludvíkovského svědčí i obsahy románů, v nichž vystupují v exotickém prostředí s realistickými detaily vznešení hrdinové, a to buď lidé bezvýhradně dobří nebo naprosto špatní. Důležitou roli zde hraje sentimentalita, romány končí po prožitých dobrodružstvích šťastně.

Ludvíkovského publikace, kterou do tisku doporučil O. Jiráni, vzbudila okamžitě neobyčejný ohlas a v české odborné veřejnosti o knize velmi příznivě referovali např. K. Svoboda a J. Hruša. V Ludvíkovského korespondenci se můžeme dočíst, s jakou úctou a uznáním o Řeckém románu dobrodružném psal např. G. Flusser, profesor na univerzitě v Jeruzalémě, či profesor F. Zimmermann z Rostocku.

Monografie však nalezla ohlas i po mnoha letech v jedné z nejlepších moderních publikací o antickém románu, v díle předního znalce problematiky řeckého a římského románu, Američana B. E. Perryho „The Ancient Romances“, Berkeley and Los Angeles, 1967. Prof. Ludvíkovský mi svého času ukázal dopis od Perryho, který mimo jiné Ludvíkovskému psal, že si jeho česky psanou studii dal přeložit do angličtiny. (Připomeňme, že tento badatel, profesor Illinoiské univerzity, Ludvíkovského knihu velmi příznivě hodnotil již ve své práci uveřejněné v American Journal of Philology v roce 1930.)

Vraťme se však k Perryho monografii z roku 1967. V první kapitole, nazvané „Řecký román a problematika jeho formy a původu“, se Perry mimo jiné zabývá historií bádání o řeckém románu a teorie některých renomovaných odborníků

označuje v poznámce dokonce za „nesmysl“. Teorii o orientálním původu řeckého erotického a dobrodružného románu kritizoval již Ludvíkovský, když psal: „Neméně pohodlným východiskem z nesnází, aspoň pro klasického filologa, je výklad ..., že totiž je třeba hledati počátky řecké beletrie v Orientu. Otázka o vlivu tak zvaného Orientu se ovšem týká celé řecké kultury a poskytovala ve všech oborech mnoho příležitostí k všelijakým pseudovědeckým fantasiím. Je jisto, že nebyla řecká kultura nikdy hermeticky uzavřena vůči vlivům okolí, ale je neméně jisto, že ve srovnání s dnešní Evropou byl řecký život hmotný i duchový daleko uzavřenější a svéráznější, než si dovedeme představití...Co to vlastně je ten Orient?...Ale jaký to má smysl, řekne-li se všeobecně »orientální« náboženství, nebo »orientální« literatura a mluvili-li se brzy o smyslnosti Orientu, brzy o asketismu orientálním atd.? Neboť právě toto kolísání ukazuje, že tu zahalujeme jedním slovem všechno, co je nám neznámé a čemu nerozumíme“ (str. 20). Perry se soustřeďuje nakonec na dvě práce, jejichž přínos vyzdvihuje a považuje je za velmi důležité, přestože jde o díla napsaná téměř před půl stoletím. Jde o spis Itala B. Lavagniniho „Le origini del Romanzo Greco“ z roku 1921 a práci J. Ludvíkovského.

Perry doslova píše (str. 33): „Apart from these,“ (tj. Lavagnini a Ludvíkovský), „many other valuable books and articles have appeared in recent years which deal with partial aspects of the subject or with particular texts; but the two monographs just mentioned are those which are most relevant to the central theme of my chapters on the ideal romance, and *it is from them that I have learned most.*“ (...vedle těchto publikací se v posledních letech objevilo mnoho jiných cenných knih a článků,.....avšak dvě právě jmenované monografie mají největší relevanci pro ústřední téma mých kapitol o idealistickém románu, a právě z nich jsem se nejvíce poučil.)

Třebaže Perry v mnohém navázal na Lavagniniho, neopomíná přitom Ludvíkovského námitku proti Lavagniniho teorii o vzniku románu lidovým přepracováním místních mýtů, akceptuje Ludvíkovského vývody o vlivu Xenofóntovy „Kýrúpaideie“ na řecký román dobrodružný a přebírá od Ludvíkovského i celou řadu dalších podmětů. Na významu Ludvíkovského práci neubírá ani skutečnost, že se s ním Perry v některých otázkách rozchází a vytýká mu, že se dal ovlivnit Brunetiérovou teorií o analogii mezi biologickou evolucí a literární historií. Jedna z nejzávažnějších diferencí mezi oběma badateli však spočívá v tom, že Perry narozdíl od Ludvíkovského od sebe zásadně odděluje dílo Pseudokallisthenovo a Charitónovo.

Není to však jen Perry, pro kterého zůstávalo Ludvíkovského dílo i po několika desetiletích stále jednou ze zásadních publikací o řeckém románu. Dovolují si připojit i svou osobní vzpomínku z posledních let. Když jsem se v roce 1994 účastnila mezinárodního sympozia o tzv. konzumní literatuře v řecko-latinském světě, které se konalo v italském Cassinu a na němž se sešli přední znalci konzumní literatury z téměř dvaceti zemí celého světa, o Ludvíkovského práci mluvil s velkým obdivem a úctou nejen tehdy již nestor klasické filologie prof. R. Merkelbach z Německa, ale i jeden z nejmladších účastníků konference, Ital dr. A. Stramaglia, který Ludvíkovského dílo dobře znal a řekl mi doslova, že mi závidí, že jsem byla Ludvíkovského

žačkou. Všichni jsme si při hovoru uvědomili, že J. Ludvíkovský publikoval své dílo, jímž vstoupil do dějin bádání o antickém románu, když mu bylo pouhých třicet let.

Jak bylo řečeno, Ludvíkovského monografie vyšla v češtině s francouzským resumé a autor se po válce chystal uposlechnout rady přátel i obdivovatelů a chtěl nechat celou knihu přeložit do francouzštiny. Bohužel, události, které následovaly po únoru 1948, mu v tom zabránily. Je to jistě velká škoda, neboť i přes Ludvíkovského proslulost stále platí „Bohemica non leguntur“, a tak se stává, že se v příspěvcích z posledních dvou desetiletí setkáváme i s tím, jak se odborné veřejnosti předkládají jako nové podněty či výsledky nových bádání myšlenky, které mohl čtenář nalézt u Ludvíkovského již ve dvacátých letech. Němec Kuch (1989), který také uznává vliv „Kýrúpaideie“ na formování románu, se odvolává jen na práci Cizekovu z roku 1980 a při řešení stejné problematiky Ludvíkovského překvapivě neuvádí ani N. Holzberg v práci z r. 1986. Teorii o tom, že čtenáři řeckých románů pocházeli ze středních společenských vrstev, vyslovil Ludvíkovský dávno před Iljušečkinem, na kterého odkazuje H. Kuch, rovněž Häggovy výklady (Oxford 1983) o antických čtenářích románu v nás nutně vyvolávají asociace s podobnými úvahami J. Ludvíkovského.

Připomenout bych chtěla i to, že J. Ludvíkovský měl nejen široké znalosti, badatelskou píli, ale i „čich“ na tzv. „nosná témata“, aktuální i pro budoucí generace, jež on vlastně o několik desítek let předešel. Vždyť studium konzumní literatury a zvl. antického románu se stalo – jak je to vidět z řady monografií vycházejících v poslední době a jak to vyplynulo i ze zmiňované mezinárodní vědecké konference o konzumní literatuře – v bádání o antické literatuře téměř jakousi módou. A chtěla bych se s vděčností zmínit i o tom, že Ludvíkovský mne přivedl k tématu mé kandidátské práce, jímž bylo studium „prozimetra, smíšeného stylu a menippské satiry v antické literatuře“. Jak jsem se o tom zmiňovala, Ludvíkovský upozornil na prozimetrum jako na jeden z typických rysů stylu románové literatury již ve své monografii, avšak k detailnější analýze prozimetra se již nedostal. Pochopením významu této problematiky ovšem rovněž o mnoho let předešel svou dobu, neboť zatímco se zahraniční badatelé (snad kromě Immische) začali bádání o prozimetru věnovat teprve až koncem 80. let, měla jsem možnost pod vedením Ludvíkovského publikovat svůj první článek na toto téma již v roce 1969 a v letech sedmdesátých, resp. osmdesátých, jich pak následovala ještě celá řada, přestože tehdy byly i u nás vyslovovány leckdy pochyby, zda tato tematika do bádání o antickém románu vůbec patří.

Mnohé Ludvíkovského teze formulované v Řeckém románu dobrodružném jsou tedy stále aktuální. A tak by měl profesor Ludvíkovský, jenž se vždy hluboce zajímal o vše nové, jistě radost z toho, že i dnes, na začátku 21. století, se žáci jeho žáků, mající při hledání informací o řeckém románu možnost používat nejnovější technické vymoženosti, poté, co prostudovali na počítačích bohatou bibliografii z celého světa, často vracejí právě k jeho myšlenkám a teoriím.